

Romeinse gezichtshelm, gevonden in de Waal bij Nijmegen.
foto Collectie Museum Het Valkhof

Bataafse ruitershelm, gevonden op het Kops Plateau in Nijmegen, de plek waar ooit een Romeins legerkamp lag.
foto Collectie Museum Het Valkhof

Tacitus en de nazi's

De nazi's misbruikten Tacitus' utopische Germanen voor hun racistische theorieën. Zijn beschrijving van de Germanen als onbedorven oerlieden gebruikten ze als bewijs dat de Duitsers een Heremokt vormden. Daarbij zijn de nationale historici en classicisten Jona Lendering flink geholpen door toenmalige historici en classicisten. Die zijn in hun uitleg van Tacitus onvoldoende kritisch geweest. Ze hadden kunnen weten dat wat de nazi's ervan maakten niet klopte.

‘Uitgekookter dan normaal bij barbaren’

Van al die Germaanse stammen munten de Bataven uit in moed. Nog altijd nemen ze een bijzondere plaats in, teken van hun aloude verbondenheid met ons. Het beeld van de vechtlustige en onafhankelijke Batavier bepaalde lange tijd onze nationale identiteit.

door Peter Deurloo

Vrij van belasting. Vechtmachines in het Romeinse leger. Maar ook vechters stegen dat Romeinse leger toen ze in 69 na Christus in opstand kwamen. Onafhankelijk en strijdbaar. Dat beeld van de vechtlustige, onafhankelijke 'Batavier' bepaalde eenwieling onze nationale identiteit. Een kleine maar dappere natie.

Het verklaart waarom de werken van Publius Cornelius Tacitus (ca. 55-117 n.Chr.) zo gevraagd werden door Nederlandse historici en archeologen. En Tacitus voor elke gymnasium-leerling nog altijd verplichte kost is. Er is niets anders dan het verhaal van Tacitus. Daarom sprong iedereen daar bovenop en wilde elk detail in de verhalen controleren. Vroeger was het zo dat de waarheid bij Tacitus was te vinden. De archeologen moesten er alleen de bewijzen nog bij vinden", zegt de Nijmeegse classicus Vincent Hunink.

Hij heeft alle teksten van Tacitus over Germanen vertaald en gebundeld in het boek *In moerasen en donkere wouden*.

Die onantastbaarheid van Tacitus is voorbij. Hij was geen historicus. Tenminste niet de historicus zoals wij die nu zien. Iemand die zijn jaartallen op een rijtje heeft, die betrouwbare bronnen gebruikt en die probeert objectief te zijn. Tacitus was zo'n beetje het tegenovergestelde, schrijft historicus Jona Lendering. Hij schreef een inleiding en verklarende teksten in Hunink's boek. Lendering legt Tacitus onder het röntgenapparaat en scheidt feit en fictie. Hij geeft de lezer zo een kijkje in de keuken van Tacitus en maakt de vertaling veel toegankelijker. Wat Tacitus schrijft over de Germanen zijn vaak clichés, overdrijvingen en faberijns. Maar niet alles wat de Romein schrijft is lariekoek. De veldslagen en andere gebeurtenissen zuigt hij niet uit zijn duim. De inkleding ervan wel.

Tacitus was een Romeinse senator die zijn mede-senatoren een spiegel wilde voorhouden: 'Hé, jullie decadente types, kijk eens naar die ruige, onbedorven Germanen.' Sommige Romeinse commandanten ter bij neer als schuppelingen en verraders. Zo plaatst hij de Bataafse leider Julius Civilis tegenover de Romeinse aanvoerder Hordeonius Flaccus. Daar stond Civilis tegenover hen, formeerde zijn linnen en Hordeonius! Vanuit zijn slaapkamer, vanuit bed, gaf hij orders waar de vijand bar bij had. Zo veel wapende troepen, al die enorm dappere mannen, ze lagen aan de leiband van één zieke bejaarde.

Maar Tacitus presenteert de Bataven en andere Germanen niet zo gemakkelijk als schrikbeeld. Woerdelingen. Hij schrijft: 'Zo gaat dat bij barbaren: hoe drierster en fanatieker, des te meer men je vertrouwt.' Greetig bij succes, jwael,

maar chaotisch bij tegenspoed.' Het is duidelijk: je moet niet bij Tacitus zijn als je wilt weten hoe het tweeduizend jaar geleden precies is gegaan in onze contreien. 'Dan kun je beter een historisch handboek lezen', zegt Hunink. Lees je hem echter als een ras-verhalenverteller dan kom je aan je trekken. Zijn verhalen hebben vaak: spanning, psychologisch drama. Veldslagen, intriges, list en bedrog.

Hunink: 'Hij prikkelt de fantasie. Hij vertelt een spannend, mooi verhaal over onze voorvaders in contrast met de Romeinen. Je springt over onze cultuur heen naar de droomwereld van de Romeinen, hun beeld over onze streken.' Het zijn volgens Tacitus streken waar je als Romein met gezond verstand maar beter weg kan blijven. 'Wie zou Azië of Afrika of Italië willen verlaten en naar Germania gaan met dat woeste landschap, ruwe klimaat en treurige inrichting en aanblik'.

Tacitus beschrijft onder meer de nadeel van de slag in het Teutoburgerwoud (9 n.Chr.). Toen hakten Germanen drie Romeinse legioenen in de pan. De Romeinse generaal Germanicus kwam vanaf 14 na Chr. orde op zaken stellen met een aantal veldtochten. Ook beschrijft hij de opstand van de Friezen in 28 na Chr. Ze gaven de Romeinen een geducht pak slaag.

Natuurlijk ben je als Nederlandse lezer extra geïnteresseerd in die verhalen. Hoogtepunt is de beschrijving van de Bataafse opstand in 69 en 70 na Chr. De Bataven maken gebruik van het feit dat de Romeinse legers langs de Rijn niet op sterkte zijn doordat het Romeinse rijk in chaos verkeert na de zelfmoord van keizer Nero. Strijd om de troon en burgeroorlog teisteren Rome. De Bataven rijken aanvankelijk succes aan succes. Ze weten de andere 'Nederlandse' stammen, Camminiden en Frisen, mee te krijgen en winnen slag op slag. Tacitus geeft de hoofdrol aan Julius Civilis, leider van de Bataven. 'Civilis was veel uitgekookter dan normaal bij barbaren. Hij beschrijft niet alleen de oorlogshandelingen en list, maar legt Civilis ook toespreken in de mond. 'Dit is toch geen bondgenootschap meer zoals vroeger? Behandeld als slaaf!' Tacitus houdt het spannend. Zelfs als de kansen voor de Bataven zijn geleerd nadat de Romeinse generaal Cerialis hen bij Xanten heeft verslagen. Dan trekken de Bataven zich terug in hun thuisland, de Betuwe. Nijmegen kunnen ze niet verdedigen en steken ze in brand. De brandlaag is gevonden door archeologen.

Civilis en Cerialis komen voor vredesonderhandelingen bijeen op een brug over een Betuwe rivier waarvan het middenstuk was afgebroken. Midden in de toespraak van Civilis breekt de overgeleevde tekst van Tacitus af. Een cliffhanger zonder vervolg. Hoeveel? Wij hebben er de Tacitusbrug aan te danken, zoals de nieuwe brug van de A50 over de Waal heet.

Tacitus, hij leeft voort. Tacitus in moerasen en donkere wouden. De Romeinen in Germania. Vertaald door Vincent Hunink. Ingelid en toegelicht door Jona Lendering. Athenaeum - Polak & Van Gempe, 19,99 euro, ISBN 9789023104546.

Pastelkoning van de 'Batavieren' van Otto Eerelman uit 1861. Gebaseerd op de teksten van Tacitus. foto Collectie Museum Het Valkhof

Schilferij van een anonieme negentiende-eeuwse schilder. Gebaseerd op de teksten van Tacitus. foto Collectie Museum Het Valkhof

De vertaling

De Nijmeegse classicus Vincent Hunink heeft Tacitus' moeilijke Latijn weten om te zetten naar een leesbaar en spannend Nederlands. Maar het is soms ook een Nederlands dat knars, wringt en schuurt. In telegramstijl.

'Tacitus schrijft een uiterst beknopt Latijn', zegt Hunink. 'Vroeger verta- lers maakten daar gedragen, lange zinnen van. Maar de taal van Tacitus is te het uiterste ingeklonken, bonkig.' Hij wilde zo ook vertellen. Geen woord te veel. Geen compromissen.

'Tacitus heeft vaak zinnen zonder dynamiek. Zonder persoonsvorm. Hij beschrijft acties op een heel statische manier. En toch filmisch. Vaak met een vleesle sneer aan het eind van een zin.' Het kost moeite om dat recht te doen. 'Dat is eindeloos vijlen. Na acht uur werken is er hooguit één-pagina af.'